

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده اخلاق
رشته تربیت اخلاقی
پایان نامه کارشناسی ارشد

روش‌های تربیت اخلاقی جوانان در نهج‌البلاغه

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد داوودی

استاد مشاور

دکتر فاطمه وجدانی

دانش پژوه

هادی عجمی

خرداد ۱۳۹۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده اخلاق
رشته تربیت اخلاقی
پایان نامه کارشناسی ارشد

روش‌های تربیت اخلاقی جوانان در نهج‌البلاغه

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد داودی

استاد مشاور

دکتر فاطمه وجدانی

دانش پژوه

هادی عجمی

خرداد ۱۳۹۶

تعهدنامه اصالت پایان‌نامه

این جانب **هادی عجمی** فرزند **محمدعلی** متولد ۱۳۶۰ به شماره شناسنامه ۴۱۰۴ صادره از **مشهد** به شماره دانش‌پژوهی ۹۱۱۱۲۰۰۴ رشته **تربیت اخلاقی** متعهد می‌شوم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی این جانب است و دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این زمینه از آن‌ها استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است.

این پایان‌نامه قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم‌سطح یا بالاتر ارائه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادرشده توسط موسسه از اعتبار ساقط خواهد شد.

نام و نام خانوادگی دانشجو

امضاء

بسمه تعالی

حقوق مادی و معنوی پایان نامه

چاپ و انتشار پایان نامه های تحصیلی دانش پژوهان مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت بیانگر بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی مؤسسه است.

اینجانب هادی عجمی دانش پژوه رشته تربیت اخلاقی مقطع کارشناسی ارشد، متعهد می گردم موارد ذیل را در خصوص حقوق مادی و معنوی پایان نامه ام با موضوع:

روش های تربیت اخلاقی جوانان در نهج البلاغه

رعایت نمایم و در صورت تخلف از موارد ذیل، کلیه تبعات حقوقی آن بر عهده اینجانب خواهد بود:

۱. در صورت اقدام به چاپ پایان نامه، مراتب را قبلاً به صورت کتبی به معاونت پژوهش مؤسسه اطلاع دهم و در صورت تمایل مؤسسه با چاپ پایان نامه به صورت کتاب، اولویت با مؤسسه خواهد بود.
 ۲. در صورت موافقت معاونت پژوهش با چاپ پایان نامه به صورت کتاب توسط دانش پژوه، در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل چاپ گردد:
- «کتاب حاضر حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته تربیت اخلاقی است که در سال ۱۳۹۶ در مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت به راهنمایی حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر محمد داوودی و مشاوره سرکار خانم دکتر فاطمه وجدانی از آن دفاع شده است».
۳. به منظور غنی سازی منابع و مآخذ کتابخانه مؤسسه دو نسخه از آن به کتابخانه و دو نسخه نیز جهت بهره بردای به معاونت پژوهش اهدا خواهد شد.

نام و نام خانواگی دانش پژوه

امضاء

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

بسم تعالی

صورت جلسه دفاع پایان نامه

بیتائیدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (علیه السلام)

جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد جناب آقای مهدی رشتی: تربیت اخلاقی

تحت عنوان: روش های تربیت اخلاقی جوانان در نهج البلاغه

با حضور استاد راهنما، استاد مشاور و هیأت داوران در موسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت در تاریخ ۱۳۹۶/۸/۴ برگزار گردید و پایان نامه

ایشان با کسب نمره به عدد: ۱۶.۵ به حروف: نوزده و نیم با درجه عالی پذیرفته شد.

نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	امضاء
مدیر گروه: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر صادق کریمزاده	استادیار	
استاد راهنما: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمد داوودی	دانشیار	
استاد مشاور: سرکار خانم دکتر فاطمه وجدانی	استادیار	
استاد داور: جناب آقای دکتر حسین کارآمد پیشه	استادیار	
نماینده تحصیلات تکمیلی: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای محمدرضا کریمی	استادیار	
کارشناس تحصیلات تکمیلی: جناب آقای مصطفی زارعی		

معاون آموزشی موسسه

محمد حسن رکن الدینی

تقدیم به

شهدای مدافع حرم و حریم دختِ امیرمؤمنان (ع)

سپاس

شکر خداوند مهربان که فرصت توسل به معارف نهج البلاغه را روزی ام کرد.
با سپاس و تشکر از استاد ارجمند، حجت الاسلام دکتر داودی که با صبر فراوان، راهنما و دستگیر این
کمترین بودند. با قدردانی از مشاوره‌های راهگشای سرکارخانم، دکتر فاطمه وجدانی
و با سپاس فراوان از مدیر گروه محترم، حجت الاسلام دکتر کریم زاده و مدیر، اساتید و دیگر
مسئولان مؤسسه اخلاق و تربیت.

چکیده

امیرمؤمنان(ع) خود را مربی اخلاق انسان‌ها می‌دانند. این مربی تنها به بیان گزاره‌های اخلاقی بسنده نکرده، روش‌های آن را نیز بیان کرده‌اند و سید رضی آنها را در نهج‌البلاغه آورده است. مسئله پایان‌نامه پیش‌رو این است که با توجه به اهمیت دوران جوانی در تربیت اخلاقی و از سویی وجود روش‌های ناب این تربیت در نهج‌البلاغه، ویژگی‌های روانشناختی جوانان را از تعالیم اسلامی بدست آورد و برپایه آن روش‌هایی را برای تربیت اخلاقی جوانان، از نهج‌البلاغه تحلیل و استنباط نماید.

از آنجا که در کتب اخلاقی، توجه لازم به روش‌های تربیت اخلاقی نشده، هدف این پایان‌نامه زمینه‌سازی برای کارآمدی تربیت اخلاقی و کمک به والدین و مربیان در تربیت اخلاقی جوانان، به‌وسیله بیان روش‌های آن از نهج‌البلاغه است.

این پژوهش کتابخانه‌ای با روش توصیفی، تحلیلی و استنباطی انجام شده است. روش توصیفی تحلیلی برای استخراج آنچه به‌صراحت از اوصاف جوانی و روش‌های تربیت اخلاقی آمده است و استنباطی، برای کشف روش‌های خاص تربیت اخلاقی جوان از نهج‌البلاغه. مهمترین یافته‌ها عبارت است از اینکه ویژگی‌های روانشناختی جوانان در منابع اسلامی دو دسته‌اند: فرصت‌های تربیتی و آفات (آسیب‌های) این دوره. فرصت‌ها عبارتند از ویژگی‌هایی از جمله، فطرت پاک، دل‌نرمی و تأثیرپذیری که حقیقت این دوران است و باید در تربیت اخلاقی از آن بهره گرفت. در این نگاه واقع‌بینانه، آفات این دوره ویژگی‌هایی همچون جهالت‌ها، بی‌تجربگی و مستی جوانی است. البته این ویژگی‌ها را نیز می‌توان به پایه‌ای برای رشد اخلاقی تبدیل کرد. با توجه به این ویژگی‌ها، روش‌هایی برای تربیت اخلاقی جوانان از نهج‌البلاغه بدست آمده: روش‌های زمینه‌سازی تربیت اخلاقی (همچون، ایجاد فضای ایمانی و اخلاقی، اصلاح خانواده و همنشینی با دوستانِ مؤمن)؛ روش‌های پرورش شناخت (همچون آموزش آموزه‌ها و قوانین اخلاقی، استدلال اخلاقی، موعظه و عبرت‌گیری)؛ روش‌های پرورش گرایش (همچون تعالی‌بخشی انگیزه، امر به خوبی و الگودهی) و روش‌های پرورش رفتار اخلاقی (همچون تذکر، مبارز با نفس، تاخیر رذایل ارضای حلال، تشویق و تنبیه).

کلیدواژه‌ها: تربیت اخلاقی، نهج‌البلاغه، جوان، روش‌های تربیت اخلاقی.

فهرست مطالب

۱	فصل اول: کلیات
۲	۱-۱-۱ شناسنامه تحقیق
۲	۱-۱-۱-۱ بیان مسئله
۳	۱-۱-۱-۲ پیشینه تحقیق
۷	۱-۱-۱-۳ اهمیت و ضرورت
۸	۱-۱-۱-۴ اهداف تحقیق
۸	۱-۱-۱-۵ سؤالات تحقیق
۹	۱-۱-۱-۶ روش انجام تحقیق و گردآوری اطلاعات
۹	۲-۱-۱ مفاهیم
۹	۱-۲-۱ تربیت اخلاقی
۱۴	۲-۲-۱ روش
۱۴	۳-۲-۱ جوان
۱۷	۴-۲-۱ نتیجه گیری
۱۹	فصل دوم: دوره جوانی در تعلیم اسلامی
۲۰	۱-۲-۱ جایگاه دوره جوانی در تعلیم اسلامی
۲۳	۲-۲-۱ ویژگی های روان شناختی جوانان در تعلیم اسلامی
۲۴	۱-۲-۲ فرصت های جوانی
۲۴	۱-۱-۲-۱ فطرتی بیدار
۲۵	۱-۱-۲-۲ قلبی پاک
۲۵	۱-۱-۲-۳ دلی نرم
۲۶	۱-۱-۲-۴ آرمان گرایی
۲۸	۱-۱-۲-۵ تأثیر پذیری
۳۰	۱-۱-۲-۶ ذهنی تیز و حدسی سریع
۳۱	۱-۱-۲-۷ آموزش پذیری
۳۲	۱-۱-۲-۸ علاقمند احترام
۳۳	۲-۲-۲ آفت های جوانی

- ۱-۲-۱-۲ عدم شناخت ارزش خود ----- ۳۴
- ۱-۲-۱-۲ جهالت و بی تجربگی ----- ۳۵
- ۱-۲-۱-۲ مستی جوانی ----- ۳۶
- ۱-۲-۱-۲ زمین خورده شهوت ----- ۳۷
- ۱-۲-۱-۲ دنیا طلب ----- ۳۹
- ۱-۲-۱-۲ حرص جوانی ----- ۴۱
- ۱-۲-۲ نتیجه گیری ----- ۴۳
- فصل سوم: روش های تربیت اخلاقی در نهج البلاغه ----- ۴۶
- ۱-۳-۱ روش های زمینه ساز ----- ۵۱
- ۱-۱-۳ ایجاد فضای ایمانی ----- ۵۱
- پناه بردن به خداوند ----- ۵۵
- ۱-۳-۲ توجه دادن به مرگ و قیامت (واقعیت های زندگی پس از دنیا) ----- ۵۶
- ۱-۳-۳ کرامت بخشی توحیدی ----- ۵۹
- ۱-۳-۴ اصلاح خانواده ----- ۶۱
- ۱-۳-۵ اصلاح هم نشین ----- ۶۲
- ۱-۳-۲ روش های پرورش شناخت ----- ۶۳
- ۱-۲-۳ آموزش آموزه های اخلاق ----- ۶۴
- ۱-۲-۳ ارائه قوانین کلی اخلاقی ----- ۶۶
- ۱-۲-۳ بیان زمینه های ایجاد رذایل اخلاقی ----- ۶۷
- ۱-۲-۴ استدلال اخلاقی ----- ۶۸
- ۱-۴-۲-۳ ترسیم آثار دنیایی ----- ۶۹
- ۱-۴-۲-۳ ترسیم آثار ایمانی و آخرتی ----- ۷۰
- ۱-۴-۲-۳ ترسیم آثار مبارزه با رذایل اخلاقی ----- ۷۱
- ۱-۴-۲-۴ ترسیم حقیقت رذایل اخلاقی ----- ۷۲
- ۱-۲-۵ موعظه ----- ۷۴
- نامه محبت آمیز ----- ۷۵
- ۱-۲-۶ عبرت گیری ----- ۷۶
- ۱-۲-۶-۱ بیان تجربه های اخلاقی گذشتگان ----- ۷۷

- ۷۹-۲-۲-۳ ترسیم عاقبت افراد مبتلا به رذایل -----
- ۷۹-۲-۲-۳ مواجهه -----
- ۸۰-۲-۲-۳ تفکرورزی -----
- ۸۱-۳-۲-۳ روش‌های پرورش گرایش -----
- ۸۱-۳-۲-۳ ۱-۳-۳ تعالی بخشی انگیزه‌های اخلاقی -----
- ۸۲-۳-۲-۳ ۱-۳-۳ اترویح انگیزه جهادی -----
- ۸۳-۳-۲-۳ ۲-۱-۳-۳ ایجاد انگیزه پیروزی در امتحان الهی -----
- ۸۴-۳-۲-۳ ۳-۱-۳-۳ انگیزه بخشی برای الگو شدن -----
- ۸۵-۳-۲-۳ ۲-۳-۳ بیدارسازی فطرت -----
- ۸۶-۳-۲-۳ ۳-۳-۳ ابراز احساس اخلاقی -----
- ۸۷-۳-۲-۳ ۴-۳-۳ امر به خوبی -----
- ۸۸-۳-۲-۳ ۵-۳-۳ الگودهی -----
- ۹۰-۳-۲-۳ ۱-۵-۳-۳ ارائه مدل الگویی -----
- ۹۱-۳-۲-۳ ۲-۵-۳-۳ الگودهی از رفتارهای مربی -----
- ۹۱-۳-۲-۳ ۳-۵-۳-۳ استفاده از دعای برای معرفی الگو -----
- ۹۳-۳-۲-۳ ۴-۵-۳-۳ شرکت در جمع‌های اخلاقی -----
- ۹۴-۳-۲-۳ ۴-۳-۳ روش‌های پرورش رفتار -----
- ۹۴-۳-۲-۳ ۱-۴-۳ محاسبه و مراقبه -----
- ۹۵-۳-۲-۳ ۲-۴-۳ تذکر -----
- ۹۶-۳-۲-۳ ۳-۴-۳ مبارزه با نفس -----
- ۹۷-۳-۲-۳ ۴-۴-۳ تأخیر رذایل -----
- ۹۸-۳-۲-۳ ۵-۴-۳ ارضای حلال -----
- ۹۹-۳-۲-۳ ۶-۳-۳ تشویق و تنبیه -----
- ۱۰۱-۳-۲-۳ پاداش الهی -----
- ۱۰۱-۳-۲-۳ ۵-۳-۳ نتیجه‌گیری -----
- ۱۰۳-۳-۲-۳ فصل چهارم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری -----
- ۱۰۴-۳-۲-۳ ۱-۴-۳ جمع‌بندی -----
- ۱۰۴-۳-۲-۳ ۲-۴-۳ پاسخ به سؤالات تحقیق -----

۳-۴ نتیجه گیری	۱۰۹
۴-۴ پیشنهادها	۱۱۰
۱-۴-۴ پیشنهادهای پژوهشی	۱۱۰
۲-۴-۴ پیشنهادهای کاربردی	۱۱۰
فهرست منابع	۱۱۳
منابع فارسی	۱۱۳
منابع عربی	۱۱۵
مقالات و پایان نامه ها	۱۱۶

فهرست جداول

جدول ۱-۲. ویژگی های روان شناختی جوانان در منابع اسلامی	۴۵
جدول ۱-۳. فهرست تنوع های آموزشی مفاهیم اخلاقی	۶۵
جدول ۲-۳. روش ها و شیوه های تربیت اخلاقی در نهج البلاغه	۱۰۱
جدول ۱-۴. ارتباط روش ها و شیوه ها با ویژگی های جوانان	۱۰۷

فصل اول

کلیات

۱-۱-۱ شناسنامه تحقیق

۱-۱-۱-۱ بیان مسئله

«جوان» یا برنا، در لغت به معنای چیزی است که از عمر آن چندان نگذشته باشد؛ در مقابل پیر. در اصطلاح روان‌شناسان دوره سنی ۱۵ تا ۲۴ (احمدی، ۱۳۷۱، ص ۱۲) و بر اساس روایات تا ۳۰ سالگی است (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۴، ص ۱۵). جوانی جایگاه ویژه‌ای در تربیت اخلاقی دارد؛ زیرا دوران شکوفایی است و آمادگی رشد در او بیشتر از دوران بعدی زندگی اوست. فرد در این دوران همچون زمینی آماده برای کشت هر بذری است؛ پس بهتر است قبل از اینکه بذر خلیات ناشایست در او کاشته شود، بذر اخلاق مطلوب را در جان او نهاد. امام علی (ع) - این بزرگ‌معلم اخلاق - به امام حسن (ع) می‌فرماید: «قلب جوان همچون زمین خالی است که هرچه در آن بیفشانی، می‌پذیرد؛ پس پیش از آنکه قلبت سخت شود و فکرت به امور دیگر مشغول گردد، همت خود را بر تربیت تو گذاشتم» (سید رضی، ۱۴۱۴ ق، ص ۳۶۳)؛ بنابراین، دوره بسیار مهمی برای تربیت اخلاقی اوست.

در تربیت اخلاقی، می‌شود از مبانی، اهداف، اصول و روش‌ها، سخن گفت؛ اما همانگونه که در پیشینه می‌آید، کتب اخلاقی عمدتاً به مبانی اخلاق و معرفی فضایل و رذایل پرداخته‌اند و آنچه کمتر به آن پرداخته شده است، بیان روش‌ها به صورت مستقل است. اگر هم بیان شده است، ویژه جوانان نبوده است؛ بدین علت، ما به بیان روش‌های مناسب جوانان پرداخته‌ایم. (چنانچه در مفاهیم می‌آید) روش‌های تربیت اخلاقی جوان، «روش‌های زمینه‌ساز تربیت اخلاقی و درونی‌سازی بینش‌ها، گرایش‌ها و رفتارهای مطلوب اخلاقی جوان است».

منابع مختلفی برای به دست آوردن این روش‌ها وجود دارد. علت بهره‌گیری این پایان‌نامه از «نهج‌البلاغه» وجود روش‌های ناب اخلاقی در کلام امیرمؤمنان است. در کلمات حضرت روش‌های متعدد تربیتی بیان شده است: روش‌های پرورش شناخت (همچون تفکر درباره خدا، عالم خلقت، ماهیت دنیا و سرگذشت پیشینیان)، روش‌های پرورش گرایش (همچون محبت، خشم و ترس) و روش‌های پرورش رفتار (همچون همکاری در حق، زهد و سکوت) (ر.ک: نیک‌صفت، ۱۳۸۹). اما همانگونه که در پیشینه می‌آید، کمتر به

تبیین این روش‌ها در تربیت اخلاقی پرداخته شده است (موارد محدودی هم که پرداخته‌اند، ویژه جوان، تبیین نکرده‌اند). در حالی که برای تحقق خارجی اخلاق در جامعه، لازم است که این روش‌ها تبیین گردد تا مقدمه اجرای عملی آن شود و تنها با بیان مفاهیم اخلاقی بیانات امیرمؤمنان، این هدف محقق نمی‌گردد. با توجه و اهمیت دوره جوانی در تربیت اخلاقی و به ضرورت بهره‌گیری از نهج‌البلاغه در این راه، پایان‌نامه پیش‌رو، به دنبال تبیین روش‌های تربیت اخلاقی جوانان بر اساس نهج‌البلاغه است. بنابراین هدف این تحقیق «دستیابی به روش‌هایی برای تربیت اخلاقی جوانان از نهج‌البلاغه» است.

از آنجا که روش‌های تربیت اخلاقی در نهج‌البلاغه لزوماً برای جوانان بیان نشده است، نیازمند انتخاب و تبیین ویژه برای این دوره است. برای این هدف لازم است ویژگی‌های روانشناختی جوانان را از منابع اسلامی استخراج کرده تا بر اساس آنها، روش‌های تربیت اخلاقی برای جوانان را از نهج‌البلاغه استخراج و تبیین نماییم. بنابراین، در میان ویژگی‌های دوران جوانی، نیازمند ویژگی‌های روانشناختی هستیم. بنابراین، مسئله پایان‌نامه این است که «با توجه به ویژگی‌های روانشناختی جوانان در تعالیم اسلامی، از روش‌های تربیت اخلاقی در نهج‌البلاغه، چه روش‌هایی را برای تربیت اخلاقی جوانان می‌توان بیان کرد؟»

۱-۱-۲- پیشینه تحقیق

از آنجا که درباره تربیت اخلاقی جوان یا روش‌های تربیت اخلاقی جوان، پیشینه‌ای چندانی نیست، پیشینه تربیت اخلاقی و روش‌های آن (پیشینه عام) و تربیت اخلاقی و روش‌های آن در نهج‌البلاغه (پیشینه خاص)، بررسی خواهد شد.

تربیت اخلاقی و روش‌های آن

مباحث اخلاقی بخش اساسی و عمده منابع اسلامی را تشکیل می‌دهد. دانشمندان مسلمان در مقام ایفای نقش دینی خود، اهمیت ویژه‌ای به تدوین و طرح مباحث اخلاقی داده‌اند و آثار گران‌بهایی از خود به یادگار گذاشته‌اند. با وجود تلاش دانشمندان اخلاق در تدوین، نشر و توسعه مباحث اخلاقی و به‌جای گذاشتن گنجینه‌های گرانسنگ اخلاقی، خلأهایی در این آثار مشهود است. این آثار با گرایش‌ها و مشرب‌های گوناگون فلسفی، عرفانی و حدیثی که دارند، عمدتاً به مبانی اخلاق و معرفی فضایل و رذایل پرداخته‌اند و توجه لازم و بایسته را به «تربیت اخلاقی»، یعنی نحوه متخلق نمودن افراد به صفات و رفتارهای اخلاقی، ننموده‌اند (بناری، ۱۳۷۹، ص ۱۶۵). آن مقدار از «تربیت اخلاقی» که در آثار مسلمانان آمده، بخشی از علم اخلاق بوده است و ضمن آن مطرح شده است.